

Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä¹

AILA MIELIKÄINEN

1. Tutkimuksen taustaa

Monikon 3. persoonan inkongruenssi — yksiköllisten verbimuotojen käyttö monikollisten sijasta *lapset tulee* -tyyppisissä ilmauksissa — on nykyään laaja-alainen puhekielisyys, jonka juuret ovat aluemurteissa. Ilmiön on viime vuosina todettu yleistyneen, ja se on mainittu jo yhtenä puhekielen epävirallisen rekisterin tuntomerkinä (Fred Karlsson 1975: 62; ks. myös Terho Itkonen 1972: 379). Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimushankkeen (NPM) tulokset tukevatkin näitä havaintoja: Helsingin, Tampereen ja Jyväskylän puhekielessä inkongruenssi on spontaanien yksilöhaastattelujen mukaan preesensissä ja imperfektissä jo valtaedustuksena, tosin ei aivan kaikissa ikä- ja sosiaaliryhmissä.

Inkongruenssi ei ole suinkaan uusi puhekielen ilmiö, vaan sillä on vanhoissa paikallismurteissa laaja levikkialue. Göran Karlssonin laskelmien mukaan yksikölliset muodot ovat enemmistönä hämäläis-, pohjalais- ja savolaismurteissa, monikolliset lounaismurteissa, peräpohjalaisissa murteissa ja kaakkoismurteissa (1966: 18). Levikkialueen laajuuden on sosiolingvistiisissä tutkimuksissa havaittu korreloivan positiivisesti murrevarianttien säilymisen kanssa (Thelander 1979: 112—116), ja puhe-suomen inkongruenssi on tästä hyvä esimerkki. Itäisen ja läntisen levikkinsä vuoksi se on suhteellisen neutraali eikä leimaa erityisesti mitään murretta.

Seuraavassa tarkastelen nykypuhe-suomen kongruenssisuhteita murteiden taustaa vasten. Keskityn pääasiassa niihin lingvistisiin seikkoihin, jotka saattavat vaikuttaa monikko- ja yksikkömuotojen valintaan. Onko mahdollista, että monikko väistyy vähitellen kokonaan yksikön tieltä, kuten viime aikoina on arveltu? Mitkä kielisysteemin ominaisuudet edistävät, mitkä jarruttavat tätä tendenssiä? — Perusaineistonani on NPM:n Jyväskylän osatutki-

---

¹ Artikkelin perustuu I. syyskuuta 1982 Jyväskylässä itämerensuomalaisen filologian symposiumissa pidettyyn esitelmään.

musaineisto, joka koostuu 80 syntyperäisen jyvaskyläläisen haastatteluista (60 t). Haastateltavat jakautuvat neljään ikä- ja ammattiryhmään, ja kussakin ryhmässä on 10 naista ja 10 miestä (I = 60—70-vuotias työväestö, II = 35—45-vuotiaat tavaratalojen työntekijät, III = 20—23-vuotiaat Jyvaskylän yliopiston opiskelijat ja IV = 17-vuotiaat lukion toisluokkalaiset). Haastatteluista on poimittu kaikki monikon 3. persoonan esiintymät. Myönteisestä ja kielteisestä preesensistä sekä myönteisestä imperfektistä niitä on kertynyt kaikkiaan noin 3 800, liittotempuksista 490.

Vertailuaineistona olen käyttänyt NPM:n Tampereen ja Helsingin osatutkimuksia. Murteiden tulokset ovat peräisin Göran Karlssonin laskelmista, ja lisäksi olen analysoinut muutamia Suomen kielen näytteitä -sarjan (SKN) tekstejä (Lapinlahti, Pihtipudas, Pälkäne, Kauhava ja Rautu). Jyvaskylän osatutkimuksen ja Karlssonin aineistot vastaavat kooltaan suunnilleen toisiaan; Tampereen osatutkimusaineisto on hieman laajempi. SKN:n tekstit pohjautuvat sen sijaan vain kahden tunnin nauhoitteisiin, ja monikon 3. persoonan ilmausten frekvenssi on niissä huomattavasti pienempi.

Käyttämäni laskentaperusteet poikkeavat jonkin verran vertailuaineistoista. Göran Karlsson on erottanut myönteiset ja kielteiset muodot toisistaan (*lapset tulevat — lapset eivät tule*), ja samoin on tehty NPM:n Tampereen ja Helsingin osatutkimuksissa. Jyvaskylän ja SKN:n aineistoista olen taas jakanut tapaukset kahtia vain sen mukaan, onko kyseessä aktiivin 2. partisii-pin sisältävä tempus vai ei (*lapset tulevat ~ eivät tule ~ tulivat ~ tulisivat jne. — lapset eivät ~ ovat ~ eivät ole ~ olivat tulleet jne.*). Karlsson on ottanut liittotempusten apuverbit mukaan preesens- ja imperfektimuotoihin (*ovat ~ olivat tulleet*), ja lisäksi hän on erottanut subjektittomat lauseet kokonaan (esim. *sitten tulivat kotiin*). Jyvaskylän tutkimuksessa on kongruenssiin laskettu kaikki monikolliset muodot subjektin asemasta riippumatta, koska lähtökohtanani on ollut kysymys, milloin päätteellisiä monikkomuotoja käytetään. — Prosenttisten osuuksien vertailussa on siis kaiken aikaa muistettava laskennalliset erot.

2. Kongruenssisuhteet nykypuhekielessä ja murteissa

Myönteisessä ja kielteisessä preesensissä sekä myönteisessä imperfektissä on inkongruenssi Jyvaskylän puhekielessä jo 90-prosenttinen. Helsingin puhekielessä on vastaava osuus myönteisissä lauseissa 82 %, Tampereen puhekielessä 88 % (Paunonen 1982: 227; Nieminen 1982: 184). Ikäryhmittäin on tuloksissa samansuuntaisia eroja. Jyvaskylän tulokset jakautuvat seuraavasti: I 84 %, II 85 %, III 94 % ja IV 97 %; inkongruenssin osuus on opiskelijoiden ja koululaisten puheessa siis noin 10 prosenttiyksikköä suurempi kuin vanhimmassa ja keskimmaisessä ikäryhmässä. Sama tendenssi näkyy myös Hel-

singin ja Tampereen osatutkimuksista. Tampereen aineistossa vanhimman (62—79-vuotiaita) ja nuorimman (16—25-vuotiaita) ryhmän välillä on peräti 25 prosenttiyksikön ero.

Mitä vanhemmista kielenkäyttäjistä on kyse, sitä enemmän vaikuttaa koulutus ja sosiaalinen tausta. Eniten on kongruenssia ylimmän koulutus- ja sosiaaliryhmän vanhimmilla naisilla (Helsinki 34 %, Tampere 39 %), ja ilmiö on tulkittu kirjakielen vaikutukseksi. Myös keski-ikäisistä ovat naiset Tampereen ja Jyväskylän tulosten mukaan miehiä kirjakielisemmällä kannalla. Nuorten kielessä ei sosiaalisella taustalla sen sijaan ole merkitystä. (Paunonen 1982: 229; Nieminen 1982: 184—185; Jyväskylän tuloksista tarkemmin Mielikäinen 1981a: 83.)

Yleiskielen paine vaikuttaa siis eri-ikäisiin eri tavalla, eikä haastateltavien suhtautuminen tilanteeseen ole suinkaan ollut samanlainen. Vanhimman ikäryhmän edustajat ovat kertoneet ja muistelleet eniten, kun taas opiskelijoille ja koululaisille haastatteliija on ollut ikätoveri, jonka kanssa on voinut vaihtaa ajatuksia koulunkäynnistä, opiskelusta ja harrastuksista. Tavaratalojen työntekijät, joista useimmat ovat myyjiä, ovat suhtautuneet haastatteliijaan kuten asiakkaaseen, ja tämä on vaikuttanut yleiskielistävasti heidän kielenkäyttöönsä. Siksi ei eri ikäryhmien vertailu suuristakaan eroista huolimatta oikeuta puhumaan inkongruenssin yleistymisestä todellisessa ajassa. Nykytilannetta on verrattava myös aiempaan murre-edustukseen, ja Tampereen ja Jyväskylän tulokset selittyvätkin suurelta osin murretaustasta. Jyväskyläläisten inkongruenssiprosentit vastaavat varsinkin I ja II ikäryhmän haastatteluissa Karlssonin savolaismurteista saamia tuloksia: inkongruenssin osuus on näissä Karlssonin mukaan 88 % (1966: 18). Hämmäläismurteissa prosenttinen osuus on sama, samoin eteläpohjalaisissa murteissa; keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa se jää 77 %:iin. Vastaavat tulokset ovat lounaismurteista 38 %, peräpohjalaisista murteista 27 % ja kaakkoismurteista 21 %. — SKN:n aineistosta laskemani inkongruenssiprosentit ovat jokseenkin samat: Lapinlahti 83 % (Sarvas 1980), Pihtipudas 79 % (Lehtinen 1982), Pälkäne 72 % (Yli-Paavola 1979), Kauhava 87 % (Kallio—Lahti 1982) ja Rautu 12 % (Toiviainen 1982).

Liittotempuksissa kongruenssisuhteet ovat mutkikkaammat, sillä täydellisen inkongruenssin (*on tullut*) vastapainona on mahdollisuus ilmaista kongruenssia kolmella eri tavalla: täydellisellä kongruenssilla (*ovat tulleet*) ja ns. puolikongruenssilla (*ovat tullut tai on tulleet*). Olen laskenut Jyväskylän aineistosta eri tyyppien osuudet ikäryhmittäin; mukana ovat kielteinen imperfekti (*eivät tulleet*) sekä myönteinen ja kielteinen perfekti ja pluskvamperfekti. Jakauma on seuraavanlainen:

Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä

	I	II	III	IV	Yht.
<i>on tullut</i>	65	61	97	93	78 %
<i>on tulleet</i>	26	15	3	4	13 %
<i>ovat tullut</i>	1	—	—	1	1 %
<i>ovat tulleet</i>	8	24	1	2	9 %

Yleisin on täydellinen ingkongruenssi (78 %), seuraavaksi tulee tyyppi *on tulleet* (13 %) ja kolmanneksi täydellinen kongruenssi (9 %). Puolikongruentista *ovat tullut* -tyypistä on koko aineistossa vain 3 esiintymää (1 %); monikkomuotoinen apuverbi vaatii ilmeisesti jatkokseen monikollisen partisiipin.

Eri-ikäisten välillä on liittotempuksissa selvempi ero kuin preesensissä ja imperfektissä. Kahden vanhimman ja kahden nuorimman ryhmän tuloksissa se on täydellisessä inkongruenssissa peräti 30 prosenttiyksikköä. Edelleen on eroja tyyppien yleisyysjärjestyksessä. Myyjien (II) kielessä on toiseksi yleisimpänä täydellinen kongruenssi *ovat tulleet* (24 %; naisilla 35 %), ja tulos viittaa taas selvästi yleiskielen vaikutukseen.

Liittotempusten kongruenssityyppien yleisyysjärjestys on Jyväskylän ja Tampereen puhekielessä sama, ja se vastaa täysin myös Karlssonin savolais- ja hämäläismurteista saamia tuloksia. Sen sijaan mm. peräpohjalaisissa ja kaakkoismurteissa on valtaedustuksena tyyppi *on tulleet*, ja täydellinen inkongruenssi *on tullut* jää vasta kolmanneksi. Lounaismurteissa kiinnittää taas huomiota *ovat tullut* -tyypin yleisyys, sillä sen osuus lähentelee täydellisen inkongruenssin frekvenssiä. (Göran Karlsson 1966: 19.)

Seuraavissa luvuissa en kiinnitä enää huomiota liittotempuksiin vaan käsittelem en vain preesensia ja myönteistä imperfektiä.

3. Kongruenssisuhteisiin vaikuttavia seikkoja

3.1. Monikon 3. persoonan päätteet

Onko kongruenssisuhteiden muuttumiseen löydettävissä lingvistisiä perusteita? Yleistyykö yksikkö tiettyjen muotojen tai lausetyyppien kautta? Aivan ensiksi voisi kuitenkin kysyä, miksi suomen murteet jakautuvat inkongruenssin edustuksessa kahtia ja miksi niiden välillä on niin suuri ero. Inkongruenssin valta-alue — hämäläis-, pohjalais- ja savolaismurteet — on kyllä yhtenäinen, mutta samaa ei voi sanoa lounaismurteista, peräpohjalaisista murteista ja kaakkoismurteista. Viimeksi mainituissa on kuitenkin yksi yhtenäinen piirre: monikon 3. persoonan päätesysteemi on niissä erilainen kuin muissa suomen murteissa. Inkongruenssialueilla on päätteinä preesensin tunnuksen sisältävä *-vat* ~ *-vatte(n)*, mutta lounaismurteissa ja peräpohjalaisissa murteissa on vallalla alkuperäinen allomorfiin distribuutio: preesensin

pääte on *-vat*, imperfektin ja konditionaalin tunnusta seuraa pelkkä *-t* (*tulevat* — *tulit*, *tulisit*). Sananloppuisen *t:n* sandhi-vaihtelu mutkistaa entisestään monikon 3. persoonan taivutusta varsinkin lounaismurteissa (*lapset tulip pois*, *lapse menevä*). Kaakkoismurteissa pelkkä *t*-pääte on yleistynyt useimpiin preesens- ja imperfektivartaloihin ja aiheuttanut niissäkin muutoksia: *tulloot*, *tulliit*, *tulisiit* (tyyppien synnystä ks. Leskinen 1963: 182). — Päätteiden komplementaari distribuutio on näissä kolmessa kongruenssimurteessa siis ollut esteenä yksikön yleistymiselle (ks. Savijärvi 1977: 180—181).

Inkongruenssimurteissa monikon 3. persoonan verbimuoto jäsentyy useimmiten yksikön ja pääteen *-vat(ten)* summaksi: *käyvät*, *tulivat*, *tulisivat*. Kun lauseessa on selvä monikollinen subjekti, on pääte helposti voitu jättää pois, ilman että ymmärrettävyys siitä kärsisi. Osassa näitä murteita on systeemi yksinkertaistunut niin pitkälle, että monikon pääte liitetään yksikköön niissäkin preesensmuodoissa, joissa on vokaalipidennys: *antaa* — *antaa/vat*, *tulee* — *tulee/vat*. Tyyppi *antaavat* kattaa Kettusen mukaan juuri keskeiset savolaismurteet ja useimmat hämäläismurteet (1940: 103). Äärimmäisenä esimerkkinä tästä systeemipakosta mainittakoon eteläsavolaisten murteiden monikkotaivutus, jossa monikon pääte liittyy vartalotyyppistä riippumatta aina yksikkömuotoon: *käyp*, *haravoip*, *on* — *käypvät(ten)*, *haravoipvat(ten)*, *onvat(ten)*. (Mielikäinen 1981b: 123—124.)

Nykypuhekielen 3. persoonan distribuutio on Helsingin, Tampereen ja Jyväskylän tutkimustulosten mukaan yhtä yksinkertainen kuin vanhoissa inkongruenssimurteissa. Lounaismurteiden, peräpohjalaisten murteiden ja kaakkoismurteiden systeemi kaipaasi sen sijaan tarkempia tutkimuksia siitä, miten alkuperäinen päätteistö, varsinkin pelkkä *-t*, on säilynyt ja vaatiiko yksikön yleistyminen ensin monikon päätteiden yhdenmukaistumista muiden murteiden tapaan.

3.2. Vartalotyyppit ja tempukset

Aivan kuten erilaisten monikon päätteiden käyttö vaihtelee murteissa vartaloittain, saattavat vartalotyyppit ja tempukset vaikuttaa yksikkö- ja monikkomuodon valintaan. Tarkempaa analyysiä varten tarvittaisiin kuitenkin huomattavan laaja aineisto. Kieltoverbin mukautumattomuus (*lapset ei tule*), josta on mainintoja muutamissa tutkimuksissa, on yksi esimerkki tällaisista morfologis-syntaktisista seikoista. Göran Karlssonin mukaan (1966: 18—19, 21—22) kieltoasana *ei* on ani harvoin päätteellisessä asussa *eivät*, eikä se kongruoi yleensä niissäkään murteissa, joissa kongruenssi on muuten enemmistönä. Ilkka Savijärvi (1977: 181) selittää tämän juuri *vat* ja *t*-päätteiden pohjalta: kieltoverbistä puuttuu monikon 3. persoonan päätettä säilyttävä kahtalaisuus (*tulevat* — *tulit*), sillä imperfekti on jo varhain korvattu

Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä

eivät-muodolla. — Myös Jyväskylän, Tampereen ja Helsingin puhekielen tutkimukset osoittavat, että myönteisten ja kielteisten muotojen välillä on selvä ero, ja Helsingin tutkimustulosten mukaan inkongruenssin osuus on kielteisissä tempuksissa noin 10 prosenttiyksikköä suurempi kuin myönteisissä (Paunonen 1982: 227).

Samantapaista edustusta voisi odottaa *olla*-verbin 3. persoonan muodosta *on*; onhan sekin yksikössä yksitavuinen, ja lisäksi sitä käytetään kieltoisanan tavoin myös liittotempuksissa. Jyväskylän aineistosta laskemani tulokset osoittavatkin, että *olla*-verbin preesens on vain harvoin *ovat*-muodossa. Indikatiivin preesensissä sen inkongruenssiprosentti on yhteensä 96 %, kun yksikön osuus on muuten koko aineistossa 90 %. Ikäryhmittäiset tulokset kertovat *on* ~ *ovat* -vaihtelusta vielä enemmän: *on*-muodon osuus on sekä koululaisilla että opiskelijoilla 99 %, vanhimmilla haastateltavilla (I) 98 % ja myyjillä (II) vain 90 %. Viimeksi mainittu tulos kuvastaa taas kerran keski-ryhmäläisten yleiskielisyyspyrkimyksiä, ja *ovat*-muotoa voi heidän kielessään pitää suoranaisena hyperkorrektiutena.

Tempuksen mahdollinen vaikutus yksikön ja monikon vaihteluun ei näy Karlssonin laskelmista. Jussi Kallio (1978: 53) on analysoinut eteläpohjalaisien murteiden kongruenssia ja havainnut, ettei tempuksella ole tässä suhteessa merkitystä. Eteläsavolaisesta Sulkavan murteesta tehdyn tutkimuksen mukaan inkongruenssi olisi kuitenkin preesensissä yleisempää kuin imperfektissä; tutkitusta aineistosta on saatu peräti 20 prosenttiyksikön ero (Lignell 1980: 7—8). Tulos ei johtune niinkään tempuksesta kuin murrenäytteiden sisällöstä, sillä haastattelut keskittyvät pääasiassa kerrontaan ja menneen ajan muisteluun, ja tämä vaikuttaa myös tempusten epätasaisiin frekvensseihin. Analysoimistani SKN:n murrehaastatteluista näkyy selvästi, että imperfektillä on juuri kerronnassa aivan erilainen tehtävä kuin preesensillä. Imperfektimuodot liittyvät usein toisten puheen referointiin tai menneiden työtapojen ja tapahtumien kuvauksiin, joissa subjekti jää melko passiiviseksi ja tuntemattomaksi, olipa se lauseessa näkyvässä tai ei (tästä jäljempänä).

Jyväskylän puhekielestä laskemani inkongruenssiprosentit eivät osoita missään ikäryhmässä preesensin ja imperfektin eroa, mutta on muistettava, että aineistokin on sisällöltään aivan toisenlainen kuin murrenauhoitteissa.

2.3. Subjektin asema

Entuudestaan tärkein ja tunnetuin kongruenssuhteiden säätelijä on subjektin asema lauseessa. Useissa murremonografioissa on mainittu, että päätteellisiä monikkomuotoja käytetään nimenomaan subjektittomissa lauseissa tai lauseissa, joissa subjekti ei ole predikaatin lähellä (Nirvi 1947: 22; muista

tutkimuksista ks. Kallio 1978: 55 alav. 9). Yksikön ja monikon vaihtelu on siis funktionaalista, ja tällä perusteella Kallio (1978: 55, 59) on erottanut monikon 3. persoonan ilmaisemisesta kolme eri tapaa: predeterminaation (*ne tekee*), postdeterminaation (*tekevät*) ja redundantin tyyppin (*ne tekevät*), jossa yhdistyvät molemmat edelliset menetelmät.

Jyväskylän puhekielen aineistossa ilmentävät varsinkin nuorten haastattelut monikkomuotojen äärimmäisen taloudellista käyttöä. Monikko on ilmaistu predikaatissa vain silloin, kun se on tarpeen osoittamaan tai selventämään subjektin ja predikaatin yhteenkuuluvuutta tai kun subjektia ei ole mainittu lainkaan. Aineiston perusteella olen jakanut päätteelliset tapaukset viiteen eri tyyppiin sen mukaan, miten selvästi tekijä käy ilmi kontekstista ja miten läheinen on subjektin ja predikaatin yhteys. Seuraavaan luetteloon olen poiminut esimerkit myös SKN:n murreteksteistä ja Jyväskylän (= Jyv) puhekielestä. SKN:n esimerkkien transkription olen yksinkertaistanut Jyväskylän osatutkimusaineistoa vastaavaksi.

1. Subjekti ei käy ilmi kontekstista (merkitys passiivinen):

LapL *sitä sannoovat kointäheks* (Sarvas 1980: 10).

Jyv III *paljom perustavat noita historiaj ja suomen kielel lehtoraatteja.*

2. Tekijä on ilmaistu jossain muussa lauseenjäsenessä:

Pälkä (on) *saatu lapsia pelloitella, ettei, etteivät mer rantoi, yksistään mer rantoi, yksistään etteiväk kuale järvee* (Yli-Paavola 1979: 37).

Jyv II *puukauppa heillä ei (käy), taikka eivät myyj ja ei tahok käydäj ja*
--

3. Subjekti on mainittu rinnasteisten tai alisteisten lauseketjujen ensimmäisessä lauseessa:

Pihti *ne ajo talosta taloo ne rätiläeset, reisevillä istuvat voaj ja, siitä, nykivät hevoštaan* (Lehtinen 1982: 36).

Jyv IV *tosiaankin ne (oppilaat) o, hyvä ku osaavat lukeek ku ne tulee tänne ylemmillel luokille.*

4. Subjekti ja predikaatti ovat samassa lauseessa, mutta niiden välissä on muita lauseenjäseniä:

Kauhava *ne aina kuriihnansat tulivat sanomhan sitten* (Kallio—Lahti 1982: 34).

Jyv IV *ne, kuitenkin sit sellasia, pystyvät tarjoomaa apua.*

5. Subjekti ja predikaatti ovat vierekkäin:

Pätkä siäl-oli syksyyn saakka tervaa ku ne jättivät sinnev vähä, että paimmenet saa jalakojaan tervatas sillä (Yli-Paavola 1979: 12).

Jyv II siis kassa mihin, asiakkaat voivat käydäl laskujaam maksamassa.

Luettelon ääritapauksina ovat toisaalta subjektittomat lauseet, joissa tekijäkin jää tuntemattomaksi, ja toisaalta täysin redundantit kongruenssilauseet, joissa subjekti on predikaatin vieressä. Asteikko voisi olla vielä tarkempi: subjektillisista lauseista (4—5) voisi erottaa omaksi ryhmäkseen inversiota-paukset, ja tyyppi 3 jakautuisi alaryhmiin sen mukaan, millaisista ja miten pitkistä lauseketjuista on kysymys.

Tyypit 4 ja 5 edustavat siis varsinaista kongruenssia, koska niissä subjekti on predikaatin kanssa samassa lauseessa. Muissa tyypeissä (1—3) päätteellinen muoto on tarpeellinen tai välttämätön, eli inkongruenssi ei olisi mahdollinenkaan. Enemmistö sekä murteiden että nykypuhekielen päätteellisistä monikon 3. persoonan muodoista kuuluu laskelmieni mukaan jälkimmäiseen ryhmään, siis tyypeihin 1—3, esim. Lapinlahti 74 %, Pihtipudas 66 %, Pälkäne 61 % ja Kauhava 80 %. Jyväskylän puhekielen aineistossa on tilanne samansuuntainen kaikissa muissa paitsi II ikäryhmässä: I 52 %, II 30 %, III 57 %, IV 80 %. Myyjien yleiskielisyyspyrkimykset näkyvät siis siinäkin, että monikon käyttö on enimmäkseen (70 %) redundanttia. Koululaisten (IV) tulos on erityisen paljastava, sillä redundanttien kongruenssityyppien osuudeksi jää tässä ryhmässä vain 20 %. Samantapainen tulos on saatu Tampereen puhekielen aineistosta: nuorimman ikäryhmän (16—25-vuotiaiden) haastatteluissa on vain 20 päätteellistä monikkomuotoa, ja näistä 14 kuuluu subjektittomiin lauseisiin (Nieminen 1982: 185).

Tyyppien 1—3 käytössä on murteiden ja nykyisen puhekielen välillä joi-takin eroja. Passiivia vastaavat subjektittomat ilmaukset (1) kuuluvat erityisesti kerrontaan ja muisteluun, ja niiden osuus onkin SKN:n teksteissä suurempi kuin Jyväskylän aineistossa. Esimerkiksi Pihtiputaan murrenäytteissä on neljäsosa kaikista monikkomuodoista peräisin passiivisista subjektittomista lauseista, ja muissa näytteissä osuus vaihtelee 9%:sta 22%:iin (huom. kuitenkin päätteellisten muotojen pieni yhteisfrekvenssi). Jyväskylän puhekielessä vanhimman ikäryhmän tulos (13 %) on lähinnä murteiden edustusta, mutta muuten tyyppin 1 osuus laskee tasaisesti ikäryhmittäin, niin että koululaisten haastatteluissa se on enää 5 %.

Rinnasteiset tai alisteiset lauseketjut, joissa subjektia ei enää toisteta, ovat valtatyyppinä kaikista monikollisista ilmauksista. Murteissa tyyppin 3 osuus nousee jo yksinään 40—56%:iin. Päätteelliset muodot saattavat näissäkin tapauksissa rinnastua passiiviin. R. E. Nirvi (1947: 22—23) mainitsee hämä-läismurteista Artturi Kanniston ja E. N. Setälän kokoamia esimerkkejä,

joissa monikon 3. persoonan sijasta käytetään passiivia, kun subjekti ei ole verbin vieressä. Esimerkit ovat kaikki juuri rinnasteisista lauseista: *Urj Ne lykkäs oven auki sitte ja käskettiin tulla sisää(n)*; *Ruov Menivät sitte kaikki kolme, tultiin tiänhaaraan*.

Jyväskylän puhekielessä lauseketjuihin kuuluvien päätteellisten muotojen osuus on kaikista monikkotapauksista peräti 51%. Tulos osoittaa, että ainakin puhekielelle tyypillisissä pitkissä lauseketjuissa tarvitaan selvyysyysistä yhä edelleen päätteellisiä monikkomuotoja. Jos puhutussa kielessä päädyttäisiin vähitellen täydelliseen inkongruenssiin, pitäisi myös lauserakenteiden muuttua olennaisesti: yhdyslauseiden subjekti olisi aina toistettava.

Varsinainen kongruenssi (tyypit 4—5) jää edellisten tulosten perusteella vähemmistöksi sekä murteissa että nykypuhekielessä. Ei ole kuitenkaan yhdentekevää, mikä on subjektin ja predikaatin etäisyys toisistaan samassakaan lauseessa. Kun subjekti on kauempana predikaatista (4), osoittaa päätteellinen muoto pääjäsenten yhteenkuuluvuutta. Tämä tyyppi on nimenomaan nuorimmilla jyväskyläläisillä yleisempi kuin tyyppi 5. Sama ero näkyy Tampereen puhekielen tuloksista: koko aineistossa on kongruenssiprosentti tyyppin 4 lauseissa 45%, tyyppissä 5 vain 9% (Nieminen 1982: 185). Sitä paitsi ilmiö on mahdollinen muissakin persoonissa. Leskisen tutkimusten mukaan kaakkoismurteiden loppu-*n* on säilynyt yksikön 1. persoonassa selvästi paremmin silloin, kun subjekti ja predikaatti ovat kauempana toisistaan, parhaiten subjektin puuttuessa kokonaan (*mie tulen* 22%, *mie - - tulen* 38%, *tulen* 52%; Leskinen 1971: 365).

Käänteisen sanajärjestyksen osuus on Jyväskylän aineistossa niin pieni, ettei siitä voi tehdä luotettavia laskelmia. Kallion havaintojen mukaan sanajärjestyksellä ei ole vaikutusta kongruenssisuhteisiin (1978: 53). Murteista olen kuitenkin poiminut esimerkkejä, joissa subjekti seuraa monikkomuotoista predikaattia ikään kuin irrallisena lisäyksenä, usein vielä tauon erotamana. Samanlaisia tapauksia on myös Jyväskylän puhekielen aineistossa: *LapL siitäek kun nuin sannoovat, ne immeiset* (Sarvas 1980: 5); *Pälkä sitte kur riihellet tulivat, väki ni herättelivät mun ylös siältä* (Yli-Paavola 1979: 22); *Jyv I sittet tulevat sekasis sinnep pariskunnat*; *Jyv III ainakip puhuvat nuo jotka pitemmällä on* (opinnoissaan).

Predikaatin monikollisuus on edellisissäkin tapauksissa tarpeellinen subjektin ja predikaatin yhteenkuuluvuuden osoittamiseksi. Nirvillä on tutkimuksessaan (1947: 23) Salu Latvalan ja Kanniston kokoamia savolais- ja hämäläismurteiden esimerkkejä, joissa subjektiä edeltääkin tällaisissa tapauksissa passiivi: sav. *Sinne hypättiin miehet keehäehen ja kirveehen kansa*; *Sitten ruvettiin moate' siellä nuof pafkunta*; häm. *Pruukattiiv viheltääs sitte kaskimiähep pari kolk kertaa*. Monikon 3. persoonan passiivistuminen, joka tunnetaan mm. karjalan kielestä, ei siis ole vieras suomen murteillekaan.

3.4. Subjektin laatu

Monikon 3. persoonan yhteydet passiiviin viittaavat siihen, että subjektin laatu saattaa vaikuttaa kongruenssisuhteisiin. Subjektittomat lauseet, joissa monikkomuoto on välttämätön, ovat ilman muuta henkilötekijäisiä kuten passiivikin. SKN:n näytteistä käy ilmi, että myös subjektillisissa kongruenssitapauksissa on tekijänä yleensä henkilö. Lapinlahden tekstissä on vain 3 lauseessa (35:stä) muu kuin henkilösubjekti, ja muissa näytteissä ovat vastaavat frekvenssit Pihtiputaalla 2/44, Pälkäneellä 4/55 ja Kauhavalla —/25. Inkongruenssi merkitsee näin ollen jonkinvertaista passiivistumista (vrt. Nirvi 1947: 24).

Toisaalta myös subjektilliset kongruenssitapaukset saattavat olla lähellä passiivia. Tähän viittaa se, että analysoimissani murrenäytteissä on subjektina useimmiten epämääräistä henkilöjoukkoa tarkoittava *ne*-pronomini (LapL 8 tapausta 10:stä eli kaikista subjektillisistä lauseista, Piht 11/15, Pälkä 18/21, Kauhava 5/5), esim. LapL *ne nyt pitivät vaikka mitä merkkipäiviä* (Sarvas 1980: 40); Piht *minä muistan kun ne puhuvat sitä* (Lehtinen 1982: 24); Pälkä *ne luulivat että se on kuulluj ja – –* (Yli-Paavola 1979: 29). Tällaiset lauseet ovatkin itse asiassa passiivisia. Pääteellinen verbimuoto korostaa henkilötekijäisyyttä, ja painoton *ne*-pronomini on vain ylimääräinen lisä predikaattiin. Subjektittomien lauseiden kannalta tulkittuna *ne tulevat* -tyyppi ei siis aina edusta puhdasta redundanssia, vaan se sulkee ympyrän, joka alkoi passiivisesta *tulevat*-tyypistä: *tulevat = ne tulevat (~ ne tulee) = tullaan*.

Mainitut ilmaukset rinnastuvat monikon 1. persoonassa esiintyvään aktiivi- ja passiivimuotojen vaihteluun: *tulemme = me tulemme ~ me tullaan = tullaan*. Puhujan kannalta on siis olemassa kaksi monikollista, henkilötekijäistä passiivia: toisessa puhuja kuuluu itse subjektin alaan, toisessa hän jää sen ulkopuolelle. SKN:n murrehaastatteluissa on monia esimerkkejä, joissa pelkät passiivimuodot vaihtelevat joko monikon 1:sen tai monikon 3. persoonan kanssa sen mukaan, mikä on puhujan asema. — Monikon 1. persoona: LapL *ne om meitä vasten, tänne, ilimaan tehnyttä että nähhään teällä repostella, juoksennelat teällä, ja niihäm myö tehäännii, pim mee' 'aekana se kun katotaan tuonne 'ylös* (Sarvas 1979: 11); Pälkä *niitten kiviröykkiöttev viäressä me, noitten Ainialam poikain kanssa menimme ja tapomme niitä, kaksymentäneljä kärmettä yhtenä päivänä, yhrellä reisulla kun Onkkaalaamentii* (Yli-Paavola 1979: 38); Kauhava *me jo seurustelimma, siihen-aikha, olihan siinä kolomeh vuareskin-aikaa, olthiv vaikka mihinä, välin tavathin yhten, tanssihuanheshej ja – –* (Kallio—Lahti 1982: 22).² — Monikon 3. per-

² Monikon 1. persoonan passiiviset lauseet voi tulkita subjektittomiksi, ja tällainen elliptinen ilmaistyyppi on helposti saattanut levittää inkongruenttia passiivia.

soona: Piht *siinähän ne* (lyhteet) *pellolla sitte kuivattiin sillä laela ja, ja tuota, siitä sitte* 'ajovat riihee ja, parsillep pantiin sitte ja sitter riihtä lämmitettii' (Lehtinen 1982: 53); *sitten tehtiin sillä laela pellavata kum pellavakangasta kuottiin ni, pitkijä kankaeta kutovat niin ne par' kevväälä hangem peälej ja sielä pijettii niiv valakes kovasti, niistä tul kaoniita ja ne keänti aena sittev voan niitä kankaeta sielä hangella – – nii ne tek nuissa isoossa taloossa, hangem peälen ne vietiin kevväälä, valaštavaks* (Lehtinen 1982: 67–68); *Pälkä ei Myttälässä piretty sillä väliä että, niistä jyvöp poih rapisi muuta, pitelivät hilijaa vaaj ja, ja veiväp portaallep pualet jyviä* (Yli-Paavola 1979: 19).

Kun kaikki monikon 3. persoonan passiiviset ilmaustyyppit kuuluvat nimenomaan kerrontaan, odottaisi myös, että epämääräisen subjektin sisältävä *ne tulevat ~ ne tulee* -tyyppi olisi nykykielessä harvinaistumassa. Subjektillisiä kongruenssitapauksia on nuorten jyvaskyläläisten kielessä hyvin vähän, ja jos subjektina on *ne*-pronomini, sitä on tavallisesti käytetty anaforisesti eikä kerronnan tapaan eksoforisesti. Vanhimman ikäryhmän vastaavista tapauksista lähes puolet on *ne*-subjektillisiä, ja mukana on sekä eksoforisia että anaforisia ilmauksia. Myyjien (II) käyttämissä monikon 3. persoonan kongruenteissa ilmauksissa on subjektina usein puhekielen vastainen *he*-pronomini, relatiivipronomini *joka* tai omistusliitteinen substantiivi, esim. *he hoitavat laskutuksen eli he tekevät ser rutiinihommam mitä – – ; sitte käy paljo tällasia – – matkatyöläisiä että jotka ovat viikot täälä töissä; vanhempani elävät vielä ja, sisareni ovat he eivät, he eivät enää asuj Jyvaskylässä*. Esimerkit kuvastavat selvästi yleiskielen muodolliseen rekisteriin kuuluvien pronominivarianttien, possessiivitaivutuksen ja monikon 3. persoonan kongruenssin hyperkorrektia yhteisvaihtelua (ks. Mielikäinen 1982: 282, 291).

4. Päätelmiä

Monikon 3. persoonan inkongruenssilla on laajan murretaustan vuoksi ollut hyvät edellytykset säilyä nykypuhekielessä. Useiden tutkimusten mukaan se on entisestään yleistynyt, ja nuorten kielessä se on päässyt lähes yksinomaiseksi. Jyvaskylässä haastateltujen 80 kaupunkilaisen joukossa oli yhteensä 18 henkilöä (4 myyjää, 5 opiskelijaa ja 9 koululaista), joiden repliikeissä ei esiintynyt yhtään kongruenttia monikkomuotoa. Tämä seikka, sen paremmin kuin kongruenssin vähäiset frekvenssitkään, ei vielä todista päätteellisten muotojen täydellistä väistymistä. Ylimalkainenkin syntaktinen analyysi osoittaa, että monikon ilmaiseminen on joissakin lausetyypeissä yhä välttämätöntä.

Vanhaan murreainekseen verrattuna nykypuhekielessä on tapahtunut tai tapahtumassa muutoksia, jotka antavat sijaa inkongruenssille. Täysin sub-

Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä

jektittomat, passiiviset lauseet ovat vähenemässä, mutta haastatteluaineistotkin ovat sisällöltään niin erilaiset, että on vaikea sanoa mitään varmaa *sanovat, tulivat* -tyypin korvautumisesta esim. passiivilla. On kuitenkin mahdollista, että subjektittomat lauseet jäävät vähitellen jonkinlaisiksi fraasirelikteiksi (*Jos eivät lähde, niin jääkööti kotiin*). Yhdyslauseiden jälkilauseet, joissa subjektia ei toisteta, ovat Jyväskylän osatutkimuksen mukaan melko yleisiä, ja ne vaativat monikollisen predikaatin. Täydellinen inkongruenssi edellyttäisi subjektin jatkuvaa toistamista (*Sitten ne lähti pois ja ne meni kotiin ja ne rupes nukkumaan*). Vaikea olisi kuvitella myöskään sitä, että puhutussa kielessä ruvettaisiin käyttämään niin selkeitä ja sanajärjestykseltään yksinkertaisia lauserakenteita, että yksiköllinen verbimuoto riittäisi. Jyväskyläläisnuorilla oli vähiten kongruenssia, mutta heidän puheensa sisälsi runsaasti anakoluutteja, täytelisiä ja epävarmuutta ilmaisevia adverbeja (*niiku, oikeestaan, silleen*). Nämä puolestaan hajottavat subjektin ja predikaatin yhteyttä, niin ettei yksikkö aina riitä.

Alueellisen neutraaliutensa vuoksi syntaktisista murrepiirteistä on tullut pikemmin rekisterin ja sosiaalimurteen tuntomerkkejä (ks. Mielikäinen 1982: 281—282). Ne eivät erottele kielenkäyttäjryhmiä alueellisesti eivätkä suuressa määrin edes sosiaalisesti. Sekin, mikä näyttää sosiaaliselta vaihtelulta, saattaa pohjimmiltaan olla tilanteen aiheuttamaa. Eri ikä- ja sosiaaliryhmät suhtautuvat haastattelutilanteeseen eri tavalla, eikä täysin vertailukelpoisia aineistoja saadaakaan. Puhetilanteen, puheenaiheen sekä puhujan asenteiden ja roolin yleiskielistävä vaikutus näkyy erittäin hyvin jyväskyläläisten myyjien kielenkäytöstä.

Jos nykypuhekielestä on vaikea saada vertailukelpoisia aineistoja, vielä suurempia ongelmia tuottaa vertailu vanhoihin paikallismurteisiin. Murrehaastattelujen sisältö — kerronta, muistelu, työtapojen kuvaukset — on aivan erilainen kuin nykykielen aineistoissa, sillä koko kulttuurikonteksti on muuttunut. Yksioikoinen lingvistinen vertailu saattaa siten johtaa harhapäätelmiin tiettyjen murrepiirteiden tai murteiden häviämisestä. Monikon 3. persoonan inkongruenssi on hyvä esimerkki siitä, miten puheenaihe ja tilanne sekä niiden vaatimat stilistiset seikat vaikuttavat lauserakenteisiin ja sitä kautta yksikkö- ja monikkomuotojen vaihteluun. Pelkät numerotiedot eri varianttien frekvensseistä kertovat kyllä muutoksen suunnan mutta eivät kontekstin muuttumista, joka sosiolingvistisessä tutkimuksessa on myös aina otettava huomioon.

LÄHTEET

- ITKONEN, TERHO 1972: Kielenhuoltomme tehtävistä. — Virittäjä 76.
 KALLIO, JUSSI 1978: Kolmannen persoonan dilemmat. — Sananjalka 20.
 KALLIO, JUSSI—LAHTI, MARKUS 1982: Kauhavan murretta. SKN 11. Helsinki.
 KARLSSON, FRED 1975: Suomen kielen tulevaisuus. — Sananjalka 17.
 KARLSSON, GÖRAN 1966: Eräitä tilastollisia tietoja subjektin ja predikaatin numerus-kongruenssista suomen murteissa. — Sananjalka 8.
 KETTUNEN, LAURI 1940: Suomen murteet III A. Murrekartasto. Helsinki.
 LEHTINEN, RAIIJA 1982: Pihtiputaan murretta. SKN 13. Helsinki.
 LESKINEN, HEIKKI 1963: Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria I. Helsinki.
 ——— 1971: Tilastollisia havaintoja kaakkoismurteiden loppu-*n*:stä. — Virittäjä 75.
 LIGNELL, MIRJA 1980: Monikon 3. persoonan kongruenssista Sulkavan murteessa. Konekirjoite. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
 MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
 MIELIKÄINEN, AILA 1981a: Nominin- ja verbintaivutuksen ongelmia nykypuhekielessä. — Nykysuomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus. Raportti 3. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26.
 ——— 1981b: Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Helsinki.
 ——— 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. — Virittäjä 86.
 NJEMINEN, PIIRKKO 1982: Monikon 3. persoonan kirjakielinen ja puhekielinen malli. — Tampereen puhekieli tutkimuskohteena. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6.
 NIRVI, R. E. 1947: Passiivimuotojen aktiivistumisesta. — Suomi 104: 4.
 PAUNONEN, HEIKKI 1982: Suomen kieli Helsingissä: huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta. Konekirjoite.
 SARVAS, LEENA 1980: Lapinlahden murretta. SKN 9. Helsinki.
 SAVIJÄRVI, ILKKA 1977: Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi I. Helsinki.
 SKN = Suomen kielen näytteitä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki.
 THELANDER, MATS 1979: Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal I. Uppsala.
 TOIVIAINEN, KARI 1982: Raudun murretta. SKN 15. Helsinki.
 YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1979: Pälkäneen murretta. SKN 3. Helsinki.

Concord of 3rd person plural in present-day spoken Finnish

AILA MIELIKÄINEN

A wide-spread feature of Finnish dialects is the lack of concord in the 3rd person plural, with the singular verb forms being used instead of the plural, as in *Lapset tulee pro Lapset tulevat* 'The children come'. This occurs in the Häme, Ostrobothnian and Savo dialects, whereas in the south-wester, northern and south-

eastern dialects, according to Göran Karlsson, forms showing concord are predominant. Being so wide-spread, lack of concord is a fairly neutral phenomenon; it does not mark any particular local dialect. It has therefore been well placed to survive and spread also in the present-day spoken language, and it is indeed

considered to be a characteristic marker of an informal spoken register. Studies of modern spoken Finnish, e.g. those on the urban dialects of Tampere, Helsinki and Jyväskylä, indicate that the singular forms (i.e. without concord) have become almost the norm (80–90%), especially in the speech of young people (e.g. 97% of schoolchildren in Jyväskylä). The inflected forms (with concord) are used mostly by older women in the upper educational and social groups; the phenomenon is to be interpreted as the influence of the standard written language.

Even in dialects without this concord, plural forms showing concord are nevertheless used in expressions where the subject is further away from the predicate verb (*Lapset aina iltaisin leikkivät omia leikkejään* 'The children always played their own games in the evenings'), or in a separate clause altogether (*Lapset tulivat kotiin ja rupesivat leikkimään* 'The children came home and began to play'). Here the plural form emphasizes the link between subject and verb. In old dialect interviews there are often found expressions where the subject is entirely lacking (*Aina iltaisin leikkivät* '[They] always played in the evenings'). In such examples the inflected 3rd p. pl. forms are equivalent to the Finnish passive (*Aina iltaisin leikittiin* 'One/We always played in the evenings'). Sometimes the exophoric pronoun *ne* 'they', referring to an indefinite group of agents, may be added as a subject (*Aina iltaisin ne leikkivät*); the meaning, however, remains the same as that of the Finnish passive.

In view of the present-day distribution of the form lacking concord, it has been suggested that the inflected plural forms

will gradually disappear altogether. However, a closer syntactic analysis shows that they are still necessary or even essential, if the subject is not close to the predicate verb or is missing. Subjectless clauses corresponding to the passive are less frequent in present-day spoken Finnish than in the dialect material, since they seem to be particularly typical of narratives and reports of the speech of others (*sanoivat etä...* '[they] said that...'). On the other hand, in present-day spoken Finnish there occur a great many chains of co-ordinate and subordinate clauses where the subject is mentioned only in the first clause (*Sitten ne lähti pois ja menivät kotiin ja rupesivat nukkumaan* 'Then they left and went home and went to sleep'). A total lack of concord would entail a major syntactic change, as the subject would have to be repeated in each clause (*Sitten ne lähti pois ja ne meni kotiin ja ne rupesi nukkumaan*).

Analysis of 3rd p. pl. concord throws up a problem for the sociolinguist in the comparison of old local dialects and present-day speech. Even though the material is taken from individual interviews carried out according to the same methods, it is not fully comparable because the whole cultural context has changed. Dialect interviews concentrate for the most part on narration, recollection and descriptions of old methods of work, and this increases e.g. the frequency of past tense forms and passive expressions. The lack of concord in the 3rd p. pl. is a good example of how the speech topic and the situation, and the stylistic features associated with them, affect clause structures and hence the variation between singular and plural forms.